

УДК 336.71

ДМИТРОВА Ольга Сергіївна,
здобувач, кафедра менеджменту та економічної
безпеки, Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКУ

Стабільність та ефективний розвиток банківської системи є неодмінною умовою стабільного розвитку держави. Як показала практика останніх років, банківська система є найбільш чутливою та уразливою до економічних кризів, політичних потрясінь, тощо. Це не може не викликати занепокоєння, адже банківська діяльність це один із найважливіших видів економічної діяльності, який забезпечує рух грошей в обігу. Банки в умовах ринкових відносин можуть дуже сильно позитивно та негативно впливати на економічну діяльність, але, забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської системи, не можливо без виділення ризиків, які впливають на діяльність банківської установи. В статті розглянуті існуючі підходи до визначення терміну «ризик». Досліджено сучасні підходи до класифікації ризиків економічній безпеці банківської установи. Виділені та проаналізовані основні ризики, які впливають на систему економічної безпеці банківських установ, та зміна їх впливу на діяльність банку, у зв'язку із зміною навколишнього економічного середовища.

Ключові слова: економічна безпека, ризик, банк, загрози, функціональні складові, система.

Вступ. Важливість банківського сектора для економіки будь – якої держави важко недооцінити, саме тому питання побудови системи економічної безпеки банку, яка дасть змогу правильно визначити всі ризики та захистити від наявних загроз, останнім часом викликає все більшу зацікавленість українських вчених. Це є закономірним, адже за період з 2008 по 2015 рік, кількість зареєстрованих банків на території України зменшилась із 175 до 126 або на 22%. Банківський сектор України виявився не готовим до економічних та політичних потрясінь. Цікавим, є той факт, що кількість банків із стовідсотковим іноземним капіталом, які працюють на території України, не змінилась. (17 банків, за даними НБУ). Пояснюється це не тільки економічною підтримкою материнських банків свої українських дочок, але, й різницею у підходах до побудови системи економічної безпеці банку, як дієвого інструменту для захисту від економічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій таких авторів як Барановський О. І., Болгар Т. М., Ващенко Н. В., Донець Л. І., Дмитров С. О., Духов В. Є., Зубок М. І., Медвідь Т. А., Мігус І. П., Побережний С. М., Пластун О. Л., Сумець Л. М., Тумар М. Б., Худолій Л. М., показав, що питання формування поняття «ризиків економічної безпеки» та класифікації ризиків в залежності від загроз економічній безпеці фінансової установи в сучасних ринкових умовах є недостатньо дослідженими та потребують подальшого опрацювання.

Мета статті. Метою статті є узагальнення існуючих визначень поняття «ризик», уточнення цього поняття для розробки класифікації ризиків економічної безпеці в залежності від загроз економічної безпеки комерційного банку. Основними завданнями статті були дослідити наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків щодо розуміння поняття «ризик»; виділити основні ризики, які впливають на економічну безпеку комерційного банку в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорії «ризик» та «загроза» в соціальній та економічній сферах нерозривно пов'язані з поняттям «безпека» та «економічна безпека». З точки зору суспільства, безпека - це стан збалансованості всіх сторін його буття, яке формує можливості реалізації інтересів його розвитку. Під безпекою банку в широкому сенсі слід розуміти створення умов стабільного функціонування всіх його підрозділів з метою зменшення ризиків від реалізації

внутрішніх та зовнішніх загроз для банківської діяльності. Переважна кількість українських та зарубіжних вчених вважає, що «економічна безпека банку» – це певна система. Так, «Енциклопедія банківської справи України» визначає поняття банківської безпеки як систему заходів, які забезпечують захищеність інтересів вкладників, клієнтів, працівників та керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз. [1]. При цьому, під поняттям загроза, розуміється певна подія, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання [6,7] та може нанести збиток його економічній діяльності.

Сучасна банківська безпека, як система заснована на протидії існуючим загрозам та ризикам.[9] Вона характеризує стан об'єкта в цілому і забезпечується для захисту від: порушення нормального ходу відтворювального процесу; злочинного світу; порушень закону, з тим щоб самим не потрапити під санкції; недобросовісної конкуренції; некомпетентних і протиправних дій власних співробітників, тощо. Система економічної безпеки банку інтегрована в систему управління банком, для здійснення постійного контролю за ризиковим середовищем банку, що дозволяє ухвалювати своєчасні та обгрунтовані рішення.

Система економічної безпеки банку створюється з метою забезпечення стабільної та ефективної діяльності банку, що досягається шляхом захисту від зовнішніх та внутрішніх загроз, реалізація яких несе в собі ризик для економічного функціонування банку. Іншими словами – забезпечуючи захист від зовнішніх та внутрішніх загроз – банківська безпека забезпечує фінансову стійкість банку, без якої не можлива стабільна та ефективна діяльність банку. Це пояснює, той факт, чому певна кількість вчених ототожнює поняття фінансової стійкості банку та фінансової (економічної безпеки банку). Так, наприклад, вчені Глущенко В.В., Перешибкін М. М, Сєрба В. С. [2, с. 45], визначають фінансову стійкість банку – як величину, що характеризується стабільністю фінансового стану банку. Поняття «фінансова стійкість», «фінансова сталість», «фінансова стабільність» використовують як синонімічні. Тобто, будуючи систему економічної безпеки банку, банк створює систему, яка допомагає захистити банк від ризиків економічних втрат, захищає від економічних загроз, і як наслідок підтримує фінансову стабільність банку. При цьому, для побудови дієвої системи економічної безпеки банку, важливим аспектом, є визначення потенційних загроз та аналіз їх значимості, що дозволить здійснити управління ризиком у банківській діяльності.

На думку автора, це може бути використано, як неодмінно правило, при побудові саме системи економічної безпеки. Враховуючи той факт, що загрози для стабільного функціонування банку можуть змінюватись під впливом зміни зовнішнього середовища (політичних та економічних потрясінь) або під впливом інших внутрішніх факторів – система економічної безпеки також повинна постійно змінюватись, щоб враховувати всі ризики. Тому, головним аспектом побудови системи економічної безпеки банку – є визначення економічних загроз, які створюють певний ризик для існування банківської установи. У статті автор розглядає поняття ризик та загроза, як взаємопов'язані, адже, у банківській діяльності, потенційна загроза – це кількісно прорахований ризик для банківської діяльності. У самому широкому сенсі, ризик – це схильність до настання якоїсь несприятливої події, лиха. Словник «Cambridge Advanced Learner's Dictionary» визначає ризик як можливість настання чогось негативного. Подібна дефініція міститься і в інших словниках. Зокрема, «Compact Oxford English Dictionary». визначає ризик як: 1) ситуацію, що включає схильність до небезпеки; 2) можливість настання чогось неприємного.

Власне поняття «ризик» [8] – визначає можливість настання несприятливої події та, здебільшого, трактується як імовірність чи загроза втрати суб'єктами господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої чи фінансової діяльності. Ризик породжується невизначеністю та конфліктністю, що існують незалежно від їх усвідомлення особами, що приймають рішення, і визначається необхідністю прийняття рішення, результат реалізації якого може відрізнятись від очікуваного.

Економічний ризик виникає в умовах невизначеності, коли немає вичерпної інформації про прийняття рішень. Поява ризику, як невід'ємної частини економічного процесу, – об'єктивний економічний закон. Обмеженість матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів породжує їх дефіцит і сприяє виникненню ризику [9]

Сьогодні численні варіанти пояснення суті поняття "ризик" стосовно банківської діяльності можна визначити, як «Ризик - це небезпека або можливість втрат при настанні деяких небажаних подій» Відповідно, "банківський ризик" - це: загроза економічних втрат банку при настанні певних подій. Сутність ризику, що виражається в можливості здійснення кількісної оцінки ймовірності настання несприятливої події, обумовлює необхідність розробки способів і механізмів зниження негативного ефекту прогнозованого розвитку подій.

Економічне значення ризику полягає в можливості управління цим самим ризиком. Значимість управління ризиком як виду діяльності, полягає в можливості, по-перше, прогнозувати певною мірою наступ ризикового події, по-друге, завчасно вживати необхідних заходів до зниження розміру можливих несприятливих наслідків. Прийняття ризиків – основа банківської діяльності. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані й перебувають у межах їх фінансових можливостей і компетенції. Існують загальні причини виникнення банківських ризиків які впливають на стан економічної безпеки банку, вони виникають внаслідок реалізації таких загроз як:

- кризовий стан економіки, який виражається не тільки падінням виробництва, фінансовою нестійкістю багатьох організацій, але й знищенням господарських зв'язків;
- політична нестабільність в державі;
- відсутність або недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою і реально існуючою ситуацією;
- інфляцію, та ін.

Ці ризики відносяться до зовнішніх, тому що формуються виходячи від зовнішніх загроз, але існують і внутрішні ризики, які впливають на стан економічної безпеки банку, із середини, до них належать: шахрайство персоналу, внутрішня корупція, недосконале корпоративне управління, зловживання службовим становищем у власних цілях, що шкодить діяльності банку, тощо. Треба пам'ятати, що ризиком можна управляти, тобто використовувати заходи, що дозволяють деякою мірою прогнозувати настання ризикової події й вживати заходів до зниження ступеня ризику. Ефективність організації керування ризиками багато в чому залежить від класифікації. Під класифікацією ризику слід розуміти розподіл ризику на конкретні групи за певними ознаками та загрозами для досягнення поставлених цілей. Більш того, якісне управління відповідними видами ризику в банку забезпечує визначення суттєвих існуючих або потенційних проблем в окремих структурних підрозділах банку або в банку в цілому, а також забезпечити своєчасне вирішення таких проблем.

У таблиці 1. наведено розподіл банківських ризиків за категоріями, властивих банківському бізнесу, за стандартами Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II), які загалом класифікуються як фінансовий, операційний та бізнес-ризик.

Слід підкреслити, що викладений підхід до класифікації банківських ризиків є універсалізованим, він не відокремлює окремо ризики економічної безпеки а також ті ризики, які визначаються, управляються, лімітуються чи усуваються регуляторами. Але, з іншої точки зору, реалізація будь-якого з цих ризиків, несе загрозу економічної безпеки банку.

Як бачимо з таблиці, даний розподіл ризиків поділяється на внутрішній та зовнішній з врахуванням джерела загроз. Також і система економічної безпеки поділяється на внутрішню і зовнішню. Система зовнішнього захисту економічній безпеки банківських установ, в першу чергу залежить від дій регуляторів та законодавчих актів. Але побудова системи внутрішньої економічної безпеки це завдання кожного окремого банку. Кожен банк повинен думати про мінімізацію своїх ризиків. Керуванням

Категорії ризиків, властивих банківському бізнесу [8,5,3]

Категорії ризиків згідно Базеля II		Категорії ризиків виділені НБУ	Характеристика типів ризиків
Фінансовий ризик	Ризик ліквідності	Ризик ліквідності	Небезпека втрат у випадку нездатності банку покрити свої зобов'язання по пасивах балансу вимогами по активах
	Кредитний	Кредитний	Невпевненість кредитора в тому, що боржник збереже намір виконати свої зобов'язання у відповідності з термінами й умовами кредитної угоди. У банківській діяльності варто розрізняти такі рівні кредитного ризику: – кредитний ризик за окремою згодою – імовірність збитків від невиконання позичальником конкретної кредитної угоди; – кредитний ризик усього портфеля – величина ризиків по всіх угодах кредитного портфеля
	Ринковий	* Ризик зміни процентної ставки; * Ринковий; * Валютний	Найявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів)
Операційний ризик	Ризик персоналу	Операційно-технологічний	Людський фактор може бути джерелом ризику внаслідок дії конкурентів або помилкової дії менеджера чи оператора (ризик дії), конфліктів інтересів
	Технологічний ризик		Ризик пов'язаний з використанням у діяльності банку технічних засобів, високотехнологічного обладнання та технологій. Цей вид ризику породжується помилками в застосуванні комп'ютерних програм, у математичних моделях, формулах і розрахунках
	Системний		Ризик пов'язаний зі зміною цін на акції, їх прибутковістю, поточним і очікуваним відсотком по облігаціях, очікуваними розмірами дивіденду і додатковим прибутком, викликаними загально ринковими коливаннями
	Ризик зовнішнього середовища		Ризик, безпосередньо не пов'язаний з діяльністю банку чи його партнерів, а визначається впливом великої кількості політичних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших факторів
Бізнес—ризик	Стратегічний	Стратегічний	Ризик розробки неефективних довгострокових планів, основних і глобальних цілей, задач, обсягу, видів, принципів управління
	Ризик дій акціонерів		Можливість прийняття рішень мотивованих конфліктом інтересів окремих акціонерів
	Ризик дій менеджменту		Можливість неправильних дій у процесі досягнення поставлених цілей з використанням визначених інструментів
	Юридичний	Юридичний	ризик зменшення активів або збільшення зобов'язань банку через неадекватний чи неправильний юридичний висновок або помилку у документації; ризик неврахування змін у законодавстві та як наслідок цього – ризик застосування штрафних санкцій регулятивними органами
	Репутаційний	Ризик репутації	потенційне зменшення клієнтської бази через несприятливе сприйняття іміджу банку, даний ризик може призводити як до зменшення клієнтської бази, так і до ускладнення у встановленні нових відносин із діловими партнерами

ризиками – це необхідна вимога для його виживання. Процес керування містить у собі: передбачення ризиків, визначення їх імовірних розмірів і наслідків, розробку й реалізацію заходів щодо запобігання або мінімізації пов'язаних з ними втрат. Мінімізувати ризики з урахуванням впливу зовнішнього середовища та специфіки діяльності банку має система

управління ризиками, наявність якої є обов'язковою умовою успішної діяльності банківської установи. Наявність такої системи часто дозволяє уникати значних втрат. Управління ризиками – одна з ключових функцій стратегічного управління банком. Управління ризиками – це процедури і дії, які дозволяють менеджеру виявляти, оцінювати, відстежувати і усувати ризики до або під час їх перетворення у проблеми. Ризики бажано виявити якомога раніше і явно ще до того, як вони перетворилися на проблему (звичайно в цьому випадку прийняття заходів вимагає менших ресурсів). Після виявлення ризику необхідно прийняти рішення про відповідні дії. Завдання керівника банку – вибрати такі дії, які дозволять знизити ймовірність несприятливої події або зменшити його наслідки у разі реалізації ризику. При цьому бажано, щоб витрати ресурсів були мінімальними. Досягнути поставлених цілей можна шляхом створення комплексної системи управління ризиками. Водночас, існування ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Банк самостійно визначає, наскільки ризики, які він на себе приймає є виправданими. Ризики вважаються виправданими, якщо вони є зрозумілими, контрольованими, такими, які можна виміряти і що відповідають здатності банку швидко реагувати на негативні обставини.

При побудові системи економічної безпеці – побудова ефективної системи управління ризиками це необхідна умова. І при цьому, система управління ризиками, також оцінює ефективність управління економічною безпекою. З цією метою проводиться діагностичне обстеження, котре включає в себе аналіз та оцінку фінансового стану і тенденцій розвитку банку, а також виявлення позитивних чи негативних чинників впливу на його фінансову стійкість [4, с. 124]. Якість оцінки ефективності економічної безпеки залежить від глибини, повноти обліку всіх факторів, що визначаються станом інформаційного забезпечення. Тобто, чим більше факторів, у нас є для аналізу, тим більш вірною буде оцінка та визначення пріоритетних ризиків для банку. При цьому, враховуючи багатогранність поняття економічної безпеки банку, необхідно усвідомлювати, що кожен з перелічених видів ризику, впливає на економічну безпеку банку – або кожен з перелічених видів ризику несе в собі ймовірність збитку для банку, і як наслідок впливає на економічну безпеку банку. Тому всі без винятку ризики, як від зовнішніх, так і внутрішніх загроз, повинні бути ідентифіковані та виявлені. На Рис. 1. та Рис. 2 можна побачити, як змінювались внутрішні ризики, які на думку працівників підрозділів банківської безпеки впливають на банківську діяльність за період з 2010 по 2015 роки. Так, при аналізі внутрішніх ризиків Банку А, автором на основі опитування 200 респондентів – працівників комерційних банків, було складено перелік основних ризиків, які на думку працівників банку впливають на економічну безпеку банку з середини.

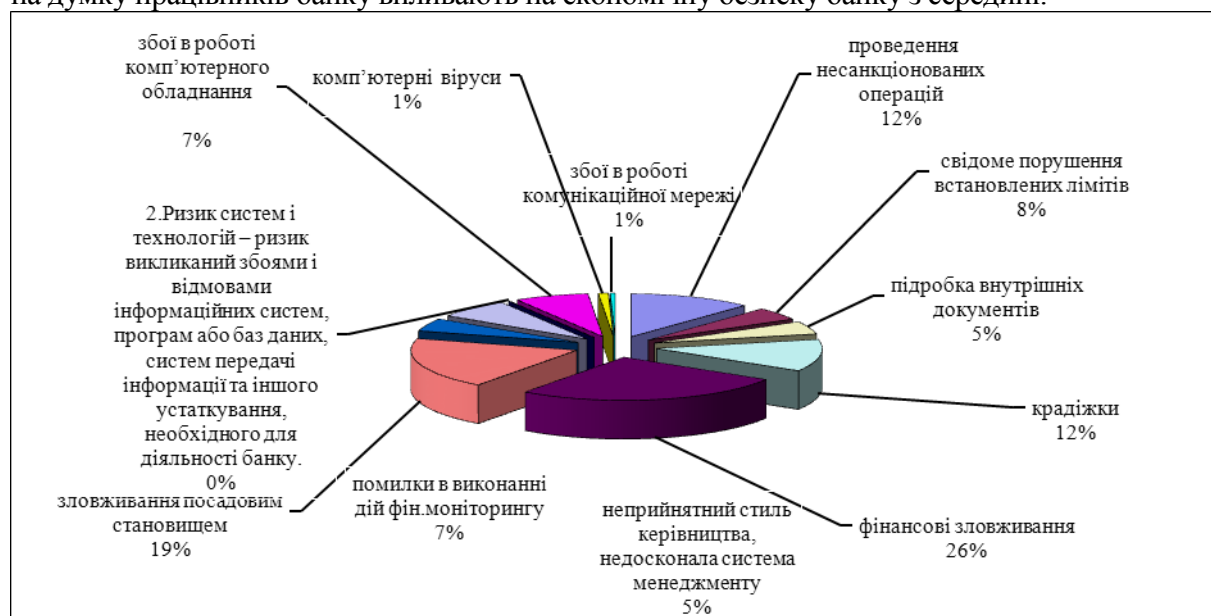

Рис. 1 Внутрішні ризики, які впливають на економічну безпеку банку (2010)

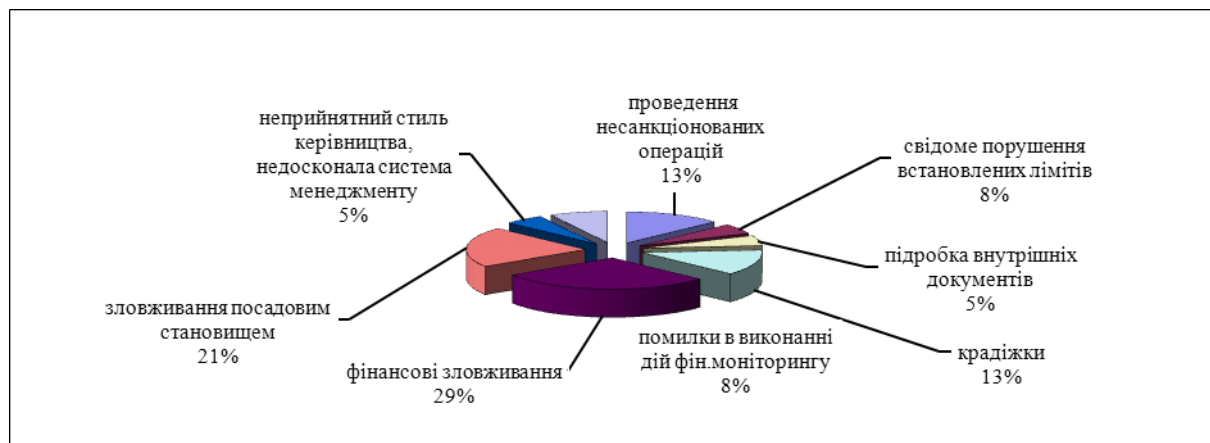

Рис. 2. Внутрішні ризики, які впливають на економічну безпеку банку (2015)

Як можна побачити з наведених даних, за період з 2010 по 2015, сприйняття безпосередньо працівниками які працюють з ризиками на практиці у банках змінилось, і на перший план, як найбільш пагубний ризик із погляду економічної безпеки виходить такі ризики як фінансові зловживання, несанкціоновані операції, зловживання службовим становищем у власних цілях. Треба відмітити, що одна з найбільш поширених загроз діяльності банків - банківське шахрайство, за своїм походженням може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. При цьому, виявити зміни у загрозах, які несуть у собі найбільші ризики для банківської діяльності, і як наслідок повинні бути враховані при побудові дієвої системи економічної безпеки, неможливо без постійного моніторингу. У будь – яких проявах ризику, завдання банку провести аналіз і оцінку ризику, які значною мірою засновані на систематичному статистичному методі моніторингу, та визначенні ймовірності того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Побудова системи економічної безпеки банку, без цього не можлива. Пріоритет роботи з ризиком, визначається на основі твору його ймовірності на можливих наслідки (що виражаються величиною очікуваного збитку). Також потрібно враховувати, що в залежності від ринкового середовища а саме його стабільного та нестабільного стану, загрози для економічної безпеки банку будуть змінюватись, і отже комплекс заходів які будуть вживатись для підтримання системи економічної безпеки у належному стані буде інший.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічна безпека банку – це комплексна система, завдання якої полягає у захисті економічних інтересів банку від всіх, як від зовнішніх так і внутрішніх загроз, які створюють ризики для стабільного існування банку. Побудова системи економічної безпеки дозволяє виявляти та боротися з реальними загрозами, а не їх наслідками та водночас виявити найкритичніші ризики. Але, побудова ефективної системи економічної безпеки банку, не можлива, без постійного моніторингу, зовнішнього та внутрішнього середовища, з метою визначення зміни ризиків які впливають на банківську установу. Адже, в залежності, від економічного розвитку держави, фінансової стабільності чи періоду неспокою – ризики, які впливають на економічну безпеку, можуть змінюватись, тому єдиного підходу до переліку та визначення загроз та ризиків, які впливають на економічну безпеку не має.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія банківської справи України. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
2. Глуценко В. В. Ліквідність, платоспроможність та фінансова безпека комерційного банку / В. В. Глуценко, М.М. Перешибкін, В. С. Серба. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 196 с.; 26
3. Івченко І. Ю. Економічні ризики [Текст] : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – С. 60-61. 48
4. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с. 55

5. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : монографія [Електронний ресурс] / [О. С. Дмитрова, К. Г. Гончарова, О. В. Меренкова та ін.] ; за заг. ред. С. О. Дмитрова. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 264 с.
6. Мігус І.П. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання / І.П. Мігус, С.М. Лаптев // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/
7. Загроза. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [uk.wikipedia.org/wiki/ Загроза](http://uk.wikipedia.org/wiki/Загроза).
8. Дмитров С.О., Медвідь Т.А. Новітня компонента в системі банківських ризиків / Сергій Дмитров, Тетяна Медвідь // Науково-практичний журнал Вісник Національного банку України. – 2010. – №4 (170). – С. 11-14.
9. Побережний С.М. Основні структурні елементи системи банківської безпеки// Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / Збірник наукових праць. Т. 6. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 2002. – С. 284-288.

DMYTROVA Olha Serhiivna,

Researcher, Department of Management and economic security,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

THREATS OF ECONOMIC SECURITY AS A PART OF RISK MANAGEMENT BANK

***Abstract.** Stability and efficient development of the banking system is a prerequisite for sustainable development. As shown in recent years, the banking system is the most sensitive and vulnerable to economic crises , political turmoil, and so on. This can not but cause concern , because banking is one of the most important economic activities, providing movement of money in circulation. Banks in market conditions can be very positive and a negative impact on economic activity , however, to ensure reliable and stable operation of the banking system is not possible without isolation of threats that affect the banking institutions . The article summarizes the existing approaches to the definition of the term "risk". The modern approach to classifying risks to economic security of the banking institution. Isolated and analyzed the main risks that affect the economic security system of banking institutions, and change and their impact on the bank , due to changes in the economic environment.*

Keywords: economic security, risk, bank, threats, functional components, system.

Одержано редакцією: 10.01.2015
Прийнято до публікації: 18.01.2015

УДК 005:65.011

ЖУЛАЙ Григорій Сергійович,
аспірант, кафедра економіки підприємства,
Київський національний університет
технологій та дизайну

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена дослідженню проблеми управління ефективністю діяльності підприємства в сучасних умовах. На сьогоднішній день управління ефективністю – це багатогранна проблема, яка потребує використовувати різні управлінські підходи та концепції. Визначено, що управління ефективністю діяльності підприємства являє собою цілеспрямоване оперативне регулювання діяльності за напрямками управління ефективністю для забезпечення відповідності фактичного стану підприємства заданим параметрам. Запропоновано основні напрями управління ефективністю діяльності підприємства які полягають у обґрунтуванні можливості та необхідності управління ефективністю діяльності підприємства; ідентифікації суб'єктів управління ефективністю діяльності підприємства; формування мети (завдань) управління ефективністю діяльності підприємства; визначення функціонального змісту управління ефективністю діяльності підприємства; обґрунтування принципів (вимог) здійснення управління ефективністю діяльності підприємства; формулювання методичних засад оцінки управління ефективністю діяльності